

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v058.2025.4>

Гнатюк Дмитро Володимирович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0000-6333-5850

СТОРОНИ ТА ЗМІСТ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Сучасні трансформації українського суспільства та правової системи зумовлюють необхідність глибокого наукового осмислення інститутів цивільного права, які мають важливе практичне значення для забезпечення стабільності майнових відносин. Одним із таких інститутів є договір дарування, який здавна використовується як форма безоплатного відчуження майна та вираження волі дарувальника щодо передачі належних йому матеріальних благ іншій особі. З огляду на його сутність, дарування відіграє вагомую роль у регулюванні особистих і майнових відносин, слугує засобом задоволення потреб членів сім'ї, підтримки близьких осіб, а також реалізації філантропічних намірів громадян та юридичних осіб.

У контексті чинного Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) інститут дарування отримав ґрунтовне законодавче врегулювання, зокрема у книзі п'ятій «Зобов'язальне право», розділі 55, який містить статті 717-730 [1]. Вони визначають правову природу договору дарування, його істотні умови, порядок укладення та виконання, особливості прав та обов'язків сторін, а також підстави припинення такого договору. Водночас сучасний розвиток правової системи демонструє, що лише законодавчого врегулювання недостатньо для розв'язання всіх практичних проблем, пов'язаних із застосуванням норм про дарування. Це зумовлює необхідність доктринального аналізу та вироблення узагальнених наукових підходів до розуміння сутності, змісту та правових наслідків договору дарування.

Особливого значення ця проблематика набуває в умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку зі збройною

агресією російської федерації. Військові дії призвели до масштабного переміщення населення, втрати значної кількості об'єктів нерухомого та рухомого майна, виникнення нових ризиків у сфері цивільного обороту. В умовах воєнного стану держава обмежує деякі права громадян задля забезпечення національної безпеки та оборони країни, що безпосередньо впливає на цивільно-правові відносини, зокрема і на правовідносини, які виникають у зв'язку з даруванням.

Так, певні обмеження у сфері цивільного обороту передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», а також низкою підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють порядок укладення угод з відчуження майна у період воєнного стану. Наприклад, в окремих випадках ускладнюється державна реєстрація прав на нерухоме майно, що є необхідною умовою для набуття права власності обдаровуваним, особливо у випадках дарування нерухомості. Крім того, встановлюються обмеження щодо укладення правочинів за участю осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях чи в зонах активних бойових дій. Це викликає низку проблем як практичного, так і теоретичного характеру.

Стан дослідження. У науковій літературі приділяється значна увага загальним питанням цивільно-правового регулювання договору дарування. Зокрема, правову природу та зміст цього договору досліджували такі вчені, як О.В. Дзера, В.В. Луць, О.С. Яроцький, І.В. Спасибо-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов та інші. Їхні праці становлять вагомий теоретичний фундамент, проте більшість досліджень були проведені до введення воєнного стану в Україні, а тому не враховують сучасних викликів та практичних аспектів укладення та виконання

договору дарування в умовах обмеженого правового режиму. Це створює науково-практичну прогалину, яка потребує глибокого аналізу та вироблення відповідних рекомендацій.

Важливим питанням залишається визначення сторін договору дарування. Згідно зі статтею 717 ЦК України, сторонами є дарувальник та одаровуваний [1]. Проте в умовах воєнного стану особливого значення набуває перевірка правосуб'єктності сторін, їх місця проживання, дієздатності та правового статусу. Наприклад, постає питання можливості укладення договору дарування особами, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також правомірності участі представників у таких угодах за довіреністю. Виникає й проблема ідентифікації сторін в умовах, коли доступ до державних реєстрів може бути обмеженим або відсутнім.

Ще одним ключовим аспектом є зміст договору дарування, який охоплює істотні та факультативні умови договору, права та обов'язки сторін, порядок передачі майна та наслідки його прийняття. Відповідно до статті 719 ЦК України, договір дарування нерухомого майна підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації [1], що ускладнюється в умовах воєнного стану. Це ставить перед науковцями та практиками завдання пошуку ефективних механізмів реалізації прав та обов'язків сторін договору, зокрема за допомогою цифрових сервісів та дистанційних процедур.

Таким чином, **актуальність дослідження** зумовлюється: 1) соціально-правовими викликами, пов'язаними з повномасштабною війною, масовим переміщенням населення та втратою майна; 2) необхідністю вдосконалення законодавства, яке регулює укладення та виконання договорів дарування в умовах воєнного стану; 3) практичною потребою у виробленні правових рекомендацій для нотаріусів, юристів та громадян щодо реалізації прав у сфері дарування; 4) теоретичною прогалиною у сучасній науці цивільного права щодо комплексного дослідження змісту та особливостей договору дарування в особливих правових режимах.

Метою цієї статті є проведення всебічного аналізу правового регулювання договору дарування в Україні з урахуванням дії воєнного стану, визначення особливостей правового статусу сторін, розкриття змісту договору та виявлення проблемних питань його застосування у сучасних умовах. Для досягнення зазначеної мети ставляться такі завдання: дослідити правову природу та сутність договору дарування в контексті чинного зако-

нодавства України; проаналізувати особливості правового статусу сторін договору дарування в умовах воєнного стану; визначити склад та зміст істотних умов договору дарування та проблеми їх реалізації на практиці; дослідити нормативно-правові акти, що регулюють укладення та виконання договорів дарування під час дії особливого правового режиму; розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Отже, дослідження сторін та змісту договору дарування в сучасному правовому полі українського законодавства та умовах воєнного стану має не лише науково-теоретичне, а й практичне значення. Результати аналізу можуть бути використані для удосконалення законодавства, оптимізації нотаріальної та судової практики, а також забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб у період дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Інститут дарування має глибоке історичне коріння, оскільки він виник ще в період становлення приватноправових відносин та формування інституту власності. Дарування традиційно розглядається як правочин, що здійснюється з метою безоплатного надання майна чи майнових благ однією особою іншій. Його соціально-правове значення полягає в забезпеченні стабільності майнового обігу, сприянні розвитку особистих немайнових відносин та філантропічної діяльності.

Відповідно до статті 717 ЦК України, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому іншій стороні (одаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність [1]. Таким чином, законодавець визначає ключові ознаки цього правочину: безоплатність – дарувальник не отримує зустрічного задоволення або вигоди від одаровуваного; волевиявлення сторін – договір ґрунтується на взаємній згоді, що відображає принцип свободи договору, закріплений у ст. 6 ЦК України; передача права власності – одаровуваний набуває права власності на предмет дарування, що підтверджує речово-правовий характер угоди; майновий характер – предметом договору є матеріальні цінності чи майнові права, що мають економічну цінність.

Дарування за своєю правовою природою є реальним, одностороннім та безоплатним правочинном. Його реальність означає, що договір вважається укладеним з моменту фактичної передачі дарунка, за винятком випадків, коли дарувальник

зобов'язується передати майно в майбутньому (тоді договір може мати консенсуальний характер). Односторонність виражається в тому, що обов'язки виникають лише у дарувальника, тоді як обдаровуваний не набуває жодних обов'язків, окрім прийняття дарунка.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності договору дарування. Наприклад, О.В. Дзера зазначає, що дарування – це не лише правочин з передання майна, а й особливий вид соціально-правового зв'язку, що відображає моральні та етичні засади взаємодії між учасниками цивільного обороту [2, с. 421]. В.В. Луць підкреслює, що основою дарування є вільне волевиявлення та альтруїстичні мотиви дарувальника, що відрізняє його від інших способів відчуження майна, таких як купівля-продаж чи міна [3, с. 318].

З правової точки зору договір дарування належить до зобов'язально-речових договорів, оскільки в результаті його виконання відбувається перехід права власності від дарувальника до обдаровуваного. При цьому, на відміну від договорів, що передбачають зустрічне виконання (наприклад, купівля-продаж), у даруванні не виникає еквівалентності майнових інтересів сторін. Це створює певні ризики, зокрема пов'язані з можливим зловживанням правами або оспорюванням договору з підстав його удаваності чи фіктивності (ст. 234-235 ЦК України).

Важливим елементом правової природи дарування є цільовий аспект. Договір може укладатися як з метою задоволення особистих потреб обдаровуваного (наприклад, передача майна членам сім'ї), так і з метою здійснення благодійної чи спонсорської діяльності. Законодавство передбачає певні обмеження щодо предмета дарування, зокрема стаття 722 ЦК України встановлює заборону на дарування у відносинах між суб'єктами господарювання, якщо це суперечить закону або має ознаки комерційного підкупу.

З огляду на це, дарування виконує такі ключові функції у цивільному праві: майново-перерозподільча – забезпечує добровільне переміщення майна у межах цивільного обороту; соціальна – сприяє підтримці соціально вразливих осіб, розвитку сімейних і суспільних зв'язків; етична – закріплює моральні цінності, пов'язані з безкорисливою допомогою; правозахисна – забезпечує юридичне закріплення переходу майна, унеможливаючи його оспорювання у майбутньому за відсутності порушень закону.

Таким чином, правова природа договору дарування полягає у поєднанні економічних,

соціальних та етичних засад з чітким юридичним регулюванням, що дозволяє забезпечити баланс інтересів дарувальника та обдаровуваного. У сучасних умовах, особливо під час дії воєнного стану, важливим завданням стає дослідження того, як особливий правовий режим впливає на реалізацію безоплатних угод з відчуження майна та які ризики виникають у зв'язку з цим.

Договір дарування є двостороннім правочинном, сторонами якого виступають дарувальник та обдаровуваний (ст. 717 ЦК України). Від їхнього правового статусу, цивільної дієздатності та правосуб'єктності залежить не лише чинність договору, але й можливість його належного виконання та подальшої державної реєстрації у випадках, коли цього вимагає закон.

ЦК України визначає, що суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути фізичні та юридичні особи, держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади (ст. 2 ЦК України). Проте у відносинах дарування практично найчастіше беруть участь саме фізичні та юридичні особи.

Науковці зазначають, що коло учасників договору дарування характеризується специфікою мотивів та цілей дарування. Так, І.В. Спасибо-Фатєєва наголошує, що безоплатність угоди надає особливого значення перевірці правосуб'єктності сторін, оскільки дарування нерідко здійснюється у сімейних та особистих немайнових відносинах, де високий рівень довіри може створювати ризики зловживань [4, с. 356].

Дарувальник – це особа, яка передає або зобов'язується передати майно у власність іншій стороні безоплатно. Основною ознакою його правового статусу є наявність у нього права власності на предмет дарування. Згідно зі ст. 319 ЦК України, власник має право вільно розпоряджатися своїм майном, у тому числі передавати його безоплатно у власність іншій особі [1].

Отже, вимоги до дарувальника висуваються наступні. По-перше, цивільна дієздатність. Дарувальник повинен бути повністю дієздатним. Неповнолітні у віці від 14 до 18 років можуть дарувати майно лише за згодою батьків або піклувальників (ст. 32, 34 ЦК України). Малолітні (до 14 років) не можуть виступати дарувальниками, за винятком передачі дрібних побутових речей, що не потребують нотаріального посвідчення.

По-друге, відповідно до ст. 717 ЦК України, дарувальник має право передати лише те майно, яке йому належить на праві власності або іншому речовому праві, що передбачає можливість відчуження.

По-третє, відсутність обмежень щодо розпорядження. Передача майна за договором дарування не допускається, якщо на майно накладено арешт, воно є предметом судового спору або застави, чи існують інші обмеження, встановлені законом (ст. 578, 586 ЦК України).

По-четверте, існують моральні та правові обмеження. Закон забороняє дарування у певних випадках. Так, згідно зі ст. 722 ЦК України, не допускається дарування: від імені малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб їхніми законними представниками; працівникам державних органів або органів місцевого самоврядування у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків; між суб'єктами господарювання, якщо це суперечить антикорупційному законодавству чи має ознаки комерційного підкупу [1].

Щодо обов'язків дарувальника, то він повинен: передати предмет дарування у належному стані та у спосіб, визначений договором (ст. 720 ЦК України); попередити обдаровуваного про особливі властивості чи недоліки дарунка, які можуть завдати шкоди (ст. 721 ЦК України); у випадку обіцянки дарування в майбутньому – виконати свої зобов'язання у узгоджений строк.

Особливу увагу слід звернути на питання відповідальності дарувальника. Вона настає у разі, якщо дарувальник умисно не повідомив обдаровуваного про недоліки предмета дарування, які призвели до шкоди здоров'ю або майну обдаровуваного (ст. 721 ЦК України).

Обдаровуваний – це сторона, яка набуває майно у власність безоплатно. Його правосуб'єктність залежить від можливості набувати майнові права та виконувати певні юридичні дії.

Обдаровуваним може бути: фізична особа, яка має цивільну правоздатність (ст. 25 ЦК України); юридична особа, яка діє в межах цивільної правосуб'єктності, визначеної її установчими документами та законом (ст. 91 ЦК України); держава, територіальна громада або інші публічно-правові утворення, якщо дарунок передається у публічну власність.

До прав обдаровуваного слід віднести, що він може: прийняти дарунок у спосіб, визначений договором; відмовитися від прийняття дарунка до моменту його фактичного отримання (ст. 724 ЦК України); вимагати від дарувальника відшкодування шкоди, завданої у зв'язку з прихованими недоліками предмета дарування.

До обов'язків обдаровуваного відносимо те, що він має: прийняти дарунок (якщо не заявив про відмову від нього); дотримуватися умов, вста-

новлених у договорі, якщо дарувальник поставив певні вимоги, наприклад щодо збереження культурної або історичної цінності предмета дарування (ст. 724 ЦК України).

Важливою є можливість розірвання договору дарування з ініціативи дарувальника у випадку, якщо обдаровуваний поводить себе з дарунком таким чином, що створює загрозу його знищення чи істотного пошкодження, або якщо він вчиняє щодо дарувальника тяжкі правопорушення (ст. 727 ЦК України).

Тепер до питання про особливості правового статусу сторін в умовах воєнного стану. Введення воєнного стану в Україні створило низку специфічних правових та практичних проблем у сфері укладення договорів дарування. Основні з них стосуються перевірки правосуб'єктності сторін, доступу до державних реєстрів та обмежень щодо розпорядження майном.

Обмеження нотаріальної діяльності. Відповідно до наказів Міністерства юстиції України у період воєнного стану робота нотаріусів може бути тимчасово призупинена у зонах активних бойових дій або на окупованих територіях. Це ускладнює укладення та посвідчення договорів дарування, особливо щодо нерухомого майна, яке потребує нотаріального посвідчення та державної реєстрації (ст. 719 ЦК України).

Ідентифікація сторін. Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», у районах, де неможливо здійснити належну ідентифікацію осіб, нотаріус може вимагати додаткові документи, що підтверджують особу та її місце проживання [5]. Це запобігає шахрайству та незаконному відчуженню майна.

Обмеження на відчуження майна. З метою запобігання зловживанням, у деяких випадках встановлюється тимчасова заборона на відчуження нерухомого майна, що належить особам, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або виїхали за межі України без оформлення належних довіреностей.

Такі обмеження ґрунтуються на положеннях постанов Кабінету Міністрів України та наказів Мін'юсту, спрямованих на захист майнових прав громадян та держави.

Цифрові механізми укладення договорів. У зв'язку з обмеженнями фізичного доступу до нотаріальних контор, набуває значення впровадження електронних сервісів, зокрема реєстрації прав через систему «Дія». Проте ці сервіси ще не повністю адаптовані для договорів дарування, що створює прогалини у правовому регулюванні.

Введення воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» створило нові умови для реалізації цивільних прав, зокрема у сфері відчуження майна шляхом дарування.

Воєнний стан передбачає обмеження деяких конституційних прав і свобод, а також встановлення спеціального порядку функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, включаючи нотаріат і систему державної реєстрації.

Найсуттєвіші обмеження, що стосуються договорів дарування. Встановлення спеціальних правил нотаріального посвідчення правочинів – накази Мін'юсту визначили перелік нотаріальних округів, у яких тимчасово призупинено або обмежено діяльність.

Введення додаткової перевірки правомірності відчуження майна – з метою запобігання шахрайству та рейдерським захопленням.

Тимчасове припинення доступу до державних реєстрів – у певних регіонах, що ускладнило процес державної реєстрації прав на нерухоме майно.

Обмеження правочинів щодо майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях – такі угоди часто не можуть бути укладені або визнані дійсними без додаткового підтвердження та погодження.

Воєнний стан вплинув на цивільні правовідносини таким чином, що реалізація права власності через дарування стала залежати не лише від волі сторін, але й від спеціальних адміністративно-правових процедур.

Під час війни важливу роль відіграють підзаконні акти, які регулюють практичні аспекти нотаріального посвідчення та державної реєстрації.

Серед них можна виділити Наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2022 № 1207/5 [6]. Визначає особливий порядок вчинення нотаріальних дій у регіонах, де ведуться бойові дії. Передбачає додаткову перевірку документів та особи дарувальника і обдаровуваного. Запроваджує електронний формат комунікації між нотаріусами та державними органами, коли фізичний доступ обмежений.

Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 480 [7]. Регулює порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно у зоні активних бойових дій. Визначає перелік територій, на яких тимчасово припинено проведення реєстраційних дій. Встановлює спеціальні повнова-

ження для уповноважених органів та нотаріусів у безпечних регіонах.

Закон України «Про нотаріат» [8]. Розширює повноваження окремих нотаріусів, що мають право посвідчувати договори дарування від імені осіб, які не можуть бути присутніми фізично. Закріплює норми про електронну ідентифікацію осіб та дистанційне посвідчення окремих правочинів.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [5]. Дає можливість встановлювати обмеження щодо відчуження майна з метою захисту національної безпеки та запобігання зловживанням.

Таким чином, нормативно-правова база у сфері дарування під час воєнного стану характеризується високою динамічністю та потребує постійного оновлення правозастосовної практики.

У звичайних умовах посвідчення договору дарування передбачає перевірку нотаріусом: правосуб'єктності сторін; правовстановлюючих документів на майно; відсутності обмежень чи заборон на відчуження.

Під час воєнного стану до цих дій додається низка додаткових процедур, спрямованих на запобігання незаконному відчуженню. Зокрема: перевірка наявності майна у реєстрі речових прав, навіть якщо основний реєстр тимчасово недоступний – через резервні бази даних чи архіви; встановлення підвищених вимог до ідентифікації особи, включаючи перевірку військових посвідчень, посвідок на тимчасове проживання тощо; використання електронного цифрового підпису (КЕП) для дистанційного підписання документів у разі неможливості фізичної присутності.

Вимога щодо попереднього погодження правочину у випадку, коли майно знаходиться на окупованій території або у зоні активних бойових дій.

Важливо, що нотаріус у таких умовах фактично виконує не лише правову, а й контрольну функцію, захищаючи інтереси держави та громадян.

Навіть після укладення договору можуть виникати проблеми з його виконанням. Основні чинники, що ускладнюють виконання: фізичне знищення або пошкодження предмета дарування внаслідок бойових дій; неможливість здійснити передачу майна через обмеження доступу до території або знищення інфраструктури; форс-мажорні обставини, передбачені ст. 617 ЦК України, що звільняють сторони від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Наприклад, якщо дарувальник зобов'язався передати обдаровуваному певне майно у майбутньому, але це майно було знищене під час бойо-

вих дій, договір вважається припиненим у зв'язку з неможливістю виконання (ст. 607 ЦК України).

Аналіз наявних рішень судів свідчить про неоднозначність підходів у справах, пов'язаних із даруванням під час війни.

Найпоширеніші категорії спорів: визнання договору дарування недійсним через відсутність нотаріального посвідчення, коли його неможливо було здійснити у зоні бойових дій; оскарження договору з підстав обману або примусу, особливо коли одна зі сторін знаходилася у вразливому становищі через воєнні обставини; спори щодо права власності на дароване майно, коли існує подвійна реєстрація або відсутні документи у зв'язку зі знищенням архівів.

Судова практика демонструє, що відсутність чітких законодавчих норм часто призводить до різного тлумачення судами одних і тих самих ситуацій.

Це підтверджує необхідність уніфікації правового регулювання та розробки спеціальних механізмів захисту прав сторін договору дарування у період воєнного стану.

Дослідження показало, що сучасне регулювання договору дарування в Україні є недостатньо адаптованим до реалій воєнного стану.

Проблеми, які були виявлені у попередніх розділах, пов'язані із: відсутністю чітких норм щодо укладення правочинів у зоні бойових дій та на окупованих територіях; недосконалістю механізмів перевірки правомірності відчуження майна; ускладненням доступу до нотаріальних та реєстраційних послуг; підвищенням ризику шахрайських дій та рейдерських захоплень у сфері дарування нерухомості.

З огляду на це необхідно вжити комплексних законодавчих та організаційних заходів, які б забезпечили належний рівень захисту прав учасників договору дарування та стабільність цивільного обороту майна.

Отже, існує потреба в подальшому вдосконаленні нормативно-правової бази.

1. Прийняття спеціального закону або розділу у Цивільному кодексі України, що регулює правочини під час дії воєнного стану.

Пропонується закріпити у ньому: чіткі правила щодо можливості укладення договорів дарування в умовах відсутності доступу до нотаріуса та державних реєстрів; визначення особливих процедур посвідчення договорів за допомогою електронних сервісів, наприклад через «Дію» або інші державні платформи; механізм підтвердження волевиявлення сторін за відсутності фізичної присутності,

включаючи використання відеофіксації та кваліфікованого електронного підпису (КЕП).

2. Внесення змін до Закону України «Про нотаріат». А саме пропонується: надати нотаріусам розширені повноваження щодо посвідчення правочинів у режимі онлайн за умови наявності КЕП у сторін; створити спеціальний державний реєстр відеозаписів нотаріальних дій для запобігання шахрайству та спірним ситуаціям у суді; запровадити механізм тимчасового «заморожування» спірних активів до остаточного вирішення питання у суді чи адміністративному порядку.

3. Оновлення підзаконних актів Міністерства юстиції України. Необхідно переглянути та розширити перелік безпечних регіонів, у яких дозволено здійснювати нотаріальні дії. Передбачити можливість проведення дистанційних нотаріальних процедур у випадку, якщо фізична присутність неможлива через воєнні дії. Запровадити єдиний стандарт ідентифікації осіб, які перебувають за кордоном або у зоні бойових дій.

Сучасні технології дозволяють мінімізувати ризики та спростити процес укладення договорів дарування.

Саме тому пропонується створити повноцінний електронний нотаріат, що працюватиме паралельно з традиційною системою; запровадити обов'язкове використання електронного цифрового підпису (КЕП) для підтвердження волевиявлення сторін; забезпечити захищеність електронного документообігу, у тому числі шляхом шифрування та резервного копіювання даних; реалізувати можливість дистанційного посвідчення договорів через відеоконференцію за участю нотаріуса, обох сторін та свідків.

Це дозволить громадянам, які перебувають у зоні бойових дій або за кордоном, безпечно укласти правочини, зокрема щодо дарування нерухомості, без ризику втрати майнових прав.

Особливу увагу необхідно приділити вразливим групам населення, які найбільше постраждали від війни: внутрішньо переміщеним особам (ВПО), громадянам, які залишилися на окупованих територіях, та особам, які виїхали за кордон.

Для цього потрібно: встановити спрощений порядок посвідчення договорів дарування для таких громадян за допомогою електронних сервісів та дистанційної ідентифікації. Надати нотаріусам можливість перевіряти правовстановлюючі документи через єдину інтегровану базу даних, яка міститиме оцифровані копії архівних документів. Запровадити державну компенсацію витрат на нотаріальні дії для осіб, які втратили своє житло

внаслідок воєнних дій та змушені укласти договори дарування на нове майно.

Не слід забувати і про те, що в умовах війни зросла кількість випадків незаконного відчуження майна, тому важливо розробити механізми запобігання шахрайству, зокрема: створити єдиний державний портал для перевірки чинності правочинів, що дозволить громадянам та нотаріусам перевіряти справжність документів у режимі реального часу; запровадити кримінальну відповідальність за незаконне дистанційне посвідчення договорів, а також за підробку електронних підписів та відеозаписів нотаріальних дій; посилити взаємодію між нотаріатом, поліцією та органами прокуратури у питаннях запобігання рейдерським захопленням.

Ще однією важливою проблемою є відсутність єдності судової практики у спорах щодо договорів дарування, укладених під час воєнного стану.

Пропонується: створити узагальнення Верховного Суду з ключових питань правозастосування у цій сфері; розробити методичні рекомендації для судів та нотаріусів, які б містили алгоритми дій у нестандартних ситуаціях; запровадити обов'язкову відеофіксацію процесу посвідчення договорів як доказ у судових спорах.

Слід також замислитись над розробкою концепції післявоєнного відновлення цивільного обороту. Після завершення воєнного стану важливо забезпечити стабільність цивільного обороту майна та відновлення довіри громадян до правової системи. Для цього необхідно: провести масову перевірку правочинів, укладених під час війни, з метою виявлення фіктивних або примусових угод; створити державний компенсаційний фонд, який покриватиме втрати громадян, пов'язані з незаконним відчуженням їхнього майна; забезпечити перехідні положення у законодавстві, які б визначали порядок оскарження угод, укладених у період воєнного стану.

Висновки. Проведене дослідження дозволило комплексно розкрити правову природу договору дарування, визначити його основні елементи та проаналізувати особливості правового регулювання в умовах дії воєнного стану. Дарування як правочин відіграє важливу роль у сучасному цивільному обороті, оскільки виступає однією з найпоширеніших форм безоплатного набуття права власності на майно. Водночас складність його правового регулювання зумовлена не лише багатогранністю самого інституту, а й сучасними суспільно-правовими викликами, пов'язаними з війною в Україні.

Встановлено, що договір дарування є двостороннім правочином, який передбачає безоплатну передачу дарувальником майна у власність одаровуваного. Істотними умовами договору є предмет дарування, воля сторін, їх правосуб'єктність, форма договору та, у передбачених законом випадках, строк і порядок передачі дарунка. Саме правильне визначення цих умов забезпечує дійсність договору та захист прав його учасників. Відсутність узгодження хоча б однієї з істотних умов тягне за собою визнання договору неукладеним або недійсним (ст. 638, 718, 719 ЦК України).

Особливу увагу приділено визначенню кола суб'єктів договору дарування. Дарувальником і обдаровуваним можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, а також держава, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права. Водночас обмеження у правоздатності сторін встановлені законодавством, зокрема ст. 720 ЦК України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють передачу у власність майна спеціального призначення. У період воєнного стану правовий статус сторін набуває додаткових особливостей, пов'язаних із необхідністю проведення ретельної перевірки особи та правовстановлюючих документів, щоб запобігти незаконному відчуженню майна, шахрайству чи примусовим угодам.

Аналіз показав, що в умовах війни зміст та механізм укладення договору дарування зазнають суттєвих трансформацій.

Встановлено, що чинне законодавство України потребує модернізації для забезпечення ефективного функціонування інституту дарування під час воєнного стану. Наявні норми ЦК України та підзаконних актів не повністю враховують специфіку сучасних реалій, у яких відбувається укладення договорів. Зокрема, проблемним залишається питання дистанційного посвідчення правочинів та ідентифікації сторін у випадках, коли фізичний доступ до нотаріуса або державних реєстрів неможливий.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інститут дарування в Україні перебуває у стані трансформації, зумовленої не лише розвитком цивільного права, але й надзвичайними обставинами, які склалися у зв'язку з війною. Розроблені пропозиції спрямовані на формування сучасної, ефективної та безпечної системи регулювання договорів дарування, яка б відповідала викликам часу та забезпечувала належний рівень захисту прав та інтересів громадян, держави та суспільства.

Тільки комплексний підхід, що поєднує законодавчі зміни, розвиток цифрових технологій та під-

вищення ефективності судового та нотаріального контролю, дозволить забезпечити стабільність цивіль-

ного обороту та зміцнити правову систему України в умовах воєнного та післявоєнного періоду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Дзера О. В. Цивільне право України. К.: Юрінком Інтер, 2012. 856 с.
3. Луць В. В. Договірне право України. Львів: Світ, 2015. 891с.
4. Спасибо-Фатеева І. В. Договірне право: теорія та практика. Х.: Право, 2019. 816 с.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12. 05. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
6. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 року № 34/5: Наказ Міністерство Юстиції України № 1207/5 26.03.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05#Text>
7. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова № 480 від 19 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text>
8. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

Гнатюк Дмитро Володимирович

Сторони та зміст договору дарування в умовах воєнного стану

У статті проведено комплексне дослідження правової природи та особливостей договору дарування у сучасному правовому полі України з урахуванням специфіки дії воєнного стану. Договір дарування як інститут цивільного права має важливе значення у забезпеченні безоплатного переходу майна у власність, однак у період воєнних дій його регулювання та практична реалізація стикаються з низкою проблем. У роботі визначено теоретичні та практичні аспекти правового статусу сторін договору, зокрема дарувальника та обдаровуваного, окреслено коло суб'єктів, які можуть виступати сторонами такого правочину, та досліджено межі їхньої цивільної правоздатності й дієздатності

Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють укладення та виконання договорів дарування, зокрема положень Цивільного кодексу України, Закону України «Про нотаріат», Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також підзаконних актів, які встановлюють порядок нотаріального посвідчення договорів та державної реєстрації права власності на майно. У статті виявлено низку колізій і прогалин у чинному законодавстві, які ускладнюють укладення договорів дарування під час обмеженого функціонування державних реєстрів, переміщення населення та обмежень доступу до нотаріальних послуг у зонах бойових дій.

Особливу увагу приділено дослідженню змісту та істотних умов договору дарування, таких як предмет договору, форма правочину, воля та волевиявлення сторін, порядок передачі дарунка та правовий режим майна. Показано, що в умовах воєнного стану ці умови набувають додаткової специфіки: необхідність посиленої перевірки особи дарувальника, наявності у нього правовстановлюючих документів, відсутності обтяжень на майно та запобігання шахрайству. Окремо розглянуто питання обмежень у правочинах щодо дарування державного та комунального майна, а також майна стратегічного призначення.

У статті проаналізовано проблеми судової та нотаріальної практики під час воєнного стану, зокрема випадки незаконного відчуження нерухомості, подвійної реєстрації майна та використання підроблених документів. Визначено ключові ризики та правові виклики, що виникають при укладенні договорів дарування у цей період, а також наведено пропозиції щодо їх мінімізації.

Результати дослідження мають теоретичне та практичне значення, оскільки сприяють формуванню сучасного підходу до регулювання договорів дарування в умовах кризових явищ, зокрема воєнного стану. Запропоновані рекомендації можуть бути використані законодавцем для удосконалення правового регулювання, а також нотаріусами, суддями та іншими учасниками цивільного обороту для підвищення ефективності захисту прав громадян та юридичних осіб.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, договір, договір дарування, система договорів, сторони договору, воєнний стан, війна.

Hnatyuk Dmytro

Parties and content of a gift agreement in martial law

The article conducts a comprehensive study of the legal nature and features of a gift agreement in the modern legal field of Ukraine, taking into account the specifics of martial law. A gift agreement as an institution of civil law is important in ensuring the gratuitous transfer of property into ownership, however, during military operations, its regulation and practical implementation face a number of problems. The paper identifies theoretical and practical aspects of the legal status of the parties to the contract, in particular the donor and the donee, outlines the range of entities that may be parties to such a transaction, and examines the limits of their civil legal capacity.

The normative and legal acts that regulate the conclusion and execution of gift contracts are analyzed, in particular the provisions of the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine “On Notaries”, the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, as well as by-laws that establish the procedure for notarial certification of contracts and state registration of ownership. The article identifies a number of conflicts and gaps in the current legislation that complicate the conclusion of gift contracts during the limited functioning of state registers, population displacement, and restrictions on access to notarial services in combat zones.

Particular attention is paid to the study of the content and essential conditions of the gift agreement, such as the subject of the agreement, the form of the transaction, the will and expression of the will of the parties, the procedure for transferring the gift and the legal regime of the property. It is shown that under martial law, these terms acquire additional specificity: the need for enhanced verification of the donor’s identity, the presence of title documents, the absence of encumbrances on the property and the prevention of fraud. The issue of restrictions in transactions regarding the donation of state and municipal property, as well as strategic property, is considered separately.

The article analyzes the problems of judicial and notarial practice during martial law, in particular cases of illegal alienation of real estate, double registration of property and the use of forged documents. The key risks and legal challenges that arise when concluding gift agreements during this period are identified, and proposals are made to minimize them.

The results of the study have theoretical and practical significance, as they contribute to the formation of a modern approach to the regulation of gift contracts in conditions of crisis phenomena, in particular martial law. The proposed recommendations can be used by the legislator to improve legal regulation, as well as by notaries, judges and other participants in civil turnover to increase the effectiveness of protecting the rights of citizens and legal entities.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligations, contractual obligations, contract, gift contract, system of contracts, parties to the contract, martial law, war.

Дата надходження статті: 21.10.2025

Дата прийняття статті: 06.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

